

Original research paper**Maria Aleksandrovich**

ORCID: 0000-0003-2374-4195
Akademia Pomorska w Słupsku
maria.aleksandrovich@apsl.edu.pl

Jacek Kowalczyk

ORCID: 0000-0002-7929-6718
Akademia Pomorska w Słupsku
jacek.kowalczyk@apsl.edu.pl

Balet – baletnica – tancerz baletowy: badanie skojarzeń osób nietańczących**Ballet – Ballerina – Ballet Master: Stereotypes and Associations by People Who Do Not Dance****Abstract**

Ballet, classical dance, as an art and a profession tries to keep up with modernity, while maintaining its unique, classic style. In the public perception, however, ballet remains an enigmatic art. Ballet performers are themselves aware that their passion and stage image are particularly susceptible to stereotypes. The interest of the media and of scholarship causes dancers more and more often to debunk myths, modify the styles of practicing the art of ballet, and work on their own personality. All these things they do just to surprise the average audience, ballet lovers, journalists and scholars. From an academic point of view, the perspectives of those who do not dance are worthy of study as well. The aim of the present research was to identify the most common stereotypical associations with the words “ballet”, “ballerina”, “ballet master”. Fifty-five people (forty-nine women, six men) aged from 19 to 48 (average age 25.2) from Pomeranian University in Słupsk took part in the study.

Słowa kluczowe:

balet, baletnica, mistrz baletu, stereotypy, skojarzenia

Keywords:

ballet, ballerina, ballet master, stereotypes, associations

Wprowadzenie

Tradycyjnie stereotypy społeczne można zdefiniować jako: „nadmiernie uogólniony i uproszczony obraz określonej grupy społecznej, wyodrębnionej na podstawie łatwo dostrzeganey cechy (płeć, rasa, narodowość, klasa społeczna, zawód), zwykle podzielany przez większą zbiorowość ludzi”¹. Stereotypy opisują zbiorowo członków grupy społecznej, a nie poszczególne osoby i w konsekwencji stereotypowe charakterystyki danej grupy przepisywane są wszystkim jej członkom. Co więcej, stereotypy opisują grupę społeczną w sposób często negatywny i zawsze uproszczony, w oparciu o kilka podstawowych jej charakterystyk. Zazwyczaj stereotypy są dalekie od rzeczywistości, niemniej jednak są one silnie zakorzenione w powszechnej świadomości. W konsekwencji stereotypy stają się uproszczonym obrazem przedmiotów, sytuacji, sposobem postępowania, utwalonym wielokrotnym powtarzaniem w toku doświadczenia człowieka².

Z punktu widzenia psychologii stereotypy powstają w sposób indywidualny lub społeczny. Homogeniczność indywidualnych doświadczeń z określoną częścią wybranej grupy może stanowić podstawę powstania przekonań dotyczących szerszej jej części. Poza indywidualnymi doświadczeniami istotne są takie czynniki jak **szerokość kategorii poznawczych** (pewne cechy ujmowania rzeczywistości) i **iluzoryczna korelacja** (pewne błędy w ujmowaniu rzeczywistości)³. Natomiast czynności poznawcze człowieka powstają poprzez łączenie skojarzeń zgodnie z tzw. **prawami kojarzenia** – czyli poprzez: podobieństwo, kontrast, styczność w czasie, przyczynowość. Z kolei skojarzenia (asocjacje) powstają w wyniku oddziaływania odpowiedniego bodźca. Pojedyncze skojarzenia są ze sobą powiązane w **sieci skojarzeniowe**, a pojawienie się w świadomości jednego z tych skojarzeń powoduje tendencję do wystąpienia pozostałych.

Z punktu widzenia językoznawstwa stereotyp to „...subiektywnie determinowane wyobrażenie przedmiotu, obejmujące zarówno cechy opisowe, jak i wartościujące obraz, oraz będące rezultatem interpretacji rzeczywistości w ramach społecznych modeli poznawczych”⁴. Te wyobrażenia mają trzy podstawowe funkcje: **poznawczą**, która pozwala na szybsze klasyfikowanie zjawisk; **wartościującą**, która pozwala na ocenę obiektów i zjawisk; **społeczną**, która pozwala zintegrować społeczność i określić ją na tle innych grup⁵. „Stereotyp językowy czy też semantyczny określa się jako zwerbalizowane przekonanie na temat osoby, obiektu czy też

¹ Bogdan Wojciszke, *Procesy oceniania ludzi* (Poznań: Wydawnictwo Nakom, 1991).

² Wiesław Łukaszewski, Barbara Weigl, „Stereotyp stereotypu czy prywatna koncepcja natury ludzkiej”, w *Stereotypy i uprzedzenia z perspektywy interdyscyplinarnej*, red. Mirosława Kofta, Aleksandra Jasińska-Kania (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2001), s. 44-66.

³ Barbara Weigl, „Stereotypy i uprzedzenia”, w *Psychologia. Podręcznik akademicki*, red. Jan Strelau. T. 3 (Gdańsk: GWP, 2000), 205-224.

⁴ Jerzy Bartmiński, „Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu «matki»”, w *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński. T. 12, (Wrocław: Język a Kultura, 1998), 63-83.

⁵ Hilary Putnam, *Wiele twarzy realizmu i inne eseje* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998).

zjawiska, przypisujący tym osobom, obiektom czy zjawiskom pewne właściwości czy też cechy”⁶.

Stereotypy rodzą się w toku oddziaływań mechanizmów społecznych i psychologicznych, przy dominacji mechanizmów poznawczych i afektywnych. W ten sam sposób, w oparciu o stereotypowe charakterystyki, powstają stereotypowe skojarzenia dotyczące różnych zawodów. Niektóre z nich są błędne i mogą szkodzić wykonywanej profesji, niektóre są trafne i podkreślają charakterystyczne cechy zawodu, promują go, a niektóre są tworzone przez samych zawodowców, żeby podnieść rangę zawodu lub otoczyć go tajemnicą. Właśnie taką tajemnicą owiany jest balet. W ramach niniejszego badania postanowiono odsłonić kurtynę tajemniczości i zbadać najczęstsze skojarzenia ze słowami „balet”, „baletnica”, „baletmistrz” osób nietańczących.

Wiele mitów i stereotypów na temat baletu jest analizowanych z punktu widzenia publicystyki i dziennikarstwa (m.in. barreworks.co.uk, trojmiasto.pl, bbc.com, dancedataproject.com, nytimes.com). Stereotypowe zagadnienia dotyczące baletu są również udokumentowane w literaturze naukowej (m.in. Clabaugh, Morling, 2004; Fischer, 2007; Risner, 2014; Haltom, Worthen, 2014). Wśród najbardziej rozpowszechnionych stereotypów, krążących głównie wśród osób nietańczących i niezwiązanych zawodowo z tańcem klasycznym, można spotkać stereotypy związane z **wyglądem i ciałem tancerzy** (baletnice to piękne, ale chude kobiety, ubrane w białe lub różowe stroje i włosy upięte w kok; baletmistrze mają piękne i wyćwiczone ciała i tańczą w trykotach), ich **wiek** (balet to zajęcie dla młodych), **plcią** (balet to nie jest zajęcie dla mężczyzn; kobiety nie tworzą dobrych choreografii) oraz z **zachowaniem i cechami osobowości** (tancerz baletowy to zamknięty w sobie samotnik).

Stereotypy związane z wiekiem tancerzy baletowych

Prawdą jest fakt, iż kariera w tańcu klasycznym trwa krótko (do wieku 35-45 lat), wiele choreografii baletowych stworzonych jest do wykonania przez stosunkowo młodych tancerzy, natomiast nauczanie tańca klasycznego rozpoczyna się bardzo wcześnie w wieku 9-10 lat. Balet to trening całego ciała, które staje się dla tancerza instrumentem, pozwalającym poprzez ruch opowiedzieć magiczną bajkę lub romantyczną historię. Nauka tańca klasycznego jest latami wypracowanym, rygorystycznym treningiem, zamieniającym się w codzienność tancerza zawodowego. Na najwyższym poziomie balet jest pracą pełnoetatową. Codzienne poświęcenie, fizyczne i psychiczne zmęczenie, urazy, pęcherze na stopach, posiniaczone paznokcie i haluksy, stanowią integralną część życia każdego zawodowego tancerza. Sztuka tańca klasycznego polega właśnie na tym, iż na scenie widz może podziwiać wyłącznie lekkość, wirtuozerię i precyzję ruchu tancerzy, nie widząc codziennej, mozolnej pracy

⁶ http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/27550/231239%20Alicja%20Markiewicz_Tworcze%20wykorzystanie%20stereotypu.pdf?sequence=1&isAllowed=y, dostęp: 14.10.2020.

prowadzącej do perfekcji ruchu tanecznego. Tancerze prezentują wdzięczny taniec, wykonywany jakby zupełnie bez wysiłku oraz na jednym oddechu (nie widzimy kroków czasami bolesnych lub braku tchu). Prawdopodobnie stąd rodzi się mityczny stereotyp o lekkości tańca klasycznego. Ciekawe, iż obok stereotypowego stwierdzenia o lekkości tańca klasycznego, w świadomości osób nietańczących można znaleźć przekonanie, iż szkoła baletowa to wyłącznie pot, krew i łyż pod nadzorem ostrych nauczycieli. Niewątpliwie specyfika nauczania tańca klasycznego wymaga oddanej pracy i codziennych treningów. Warto nadmienić, iż w szkole baletowej, bardziej niż w szkole powszechnej, osoba nauczyciela tańca klasycznego zajmuje bardzo istotne miejsce w życiu młodego tancerza, a jego wpływ na wychowanka jest wszechstronny: dotyka ciała, duszy, samooceny i relacji społecznych młodego człowieka. Nauczyciele szkół baletowych nie mogą dopuścić sytuacji przemocy i nadużyć opisanych przez Monikę Sławecką⁷.

Krótkotrwałość i jednoczesną trudność zawodu tancerza wspaniale pokazał Krzysztof Kieślowski w swoim filmie dokumentalnym *Siedem kobiet w różnym wieku* (1978). Primabalerina i choreograf Ewa Wycichowska tak opisała swoje wrażenia o filmie „Byłam zszokowana, jak trafnie (Krzysztof Kieślowski) dotknął istoty bycia tancerzem. Powinno się go oglądać w tym zawodzie, co jakiś czas. Żeby wiedzieć, jak zmienia się perspektywa, kiedy jest się w pełni sił i kiedy kończy się kariera. Przecież ten zawód wybiera się, mając 10 lat. Kieślowski zrobił ten film z niezwykłą intuicją, jakby od środka. Ale to nie jest tylko historia siedmiu tańczących kobiet. To uniwersalna opowieść o czasie i człowieku”⁸.

Stereotypy związane z wyglądem i ciałem tancerzy baletowych

„Baletnica wyposażona jest w pointy, body, spódniczkę tutu i ma włosy upięte w gładki kokczek. Baletmistrz przykuwa uwagę, nie tylko żeńskiej części publiczności, głównie opinającymi ciało kostiumami”⁹.

Powyższy stereotyp jest chyba najbardziej powszechny. Ale piękny wygląd to nie wszystko. Z profesjonalnego punktu widzenia domeną każdego artysty baletowego jest zdrowe, sprawne, zgrabne i szczupłe ciało o określonych możliwościach wyrazowych i technicznych. Zawód tancerza baletowego wymaga zachowania odpowiednich proporcji pomiędzy precyzją, wytrzymałością a muzykalnością, wrażliwością i subtelnością. Chociaż budowa ciała jest niezwykle ważna dla wszystkich tancerzy, we współczesnym tańcu istnieje szerszy zakres dopuszczalnych kształtów i ciężarów ciała niż w balecie¹⁰. Współcześnie balet odbierany jest jako sztuka mało naturalna,

⁷ Monika Sławecka, *Balet, który niszczy. Traumatyczne historie ze szkół baletowych* (Bielsko-Biała: Wydawnictwo Pascal, 2019).

⁸ <https://e-teatr.pl/kieslowskiego-krotki-film-o-czasie-a22733>, dostęp: 17.09.2020.

⁹ <https://kultura.trojmiasto.pl/Balet-od-kulis-czyli-co-balerina-nosi-w-torbie-n109863>, dostęp: 22.08.2020.

¹⁰ Linda Hamilton, Bonnie Robson, “Performing Arts Consultation: Developing Expertise in This Domain”, *Professional Psychology: Research and Practice* 37 (2006): 254-259 (tłumaczenie własne).

arystokratyczna¹¹. Stereotypy związane z sylwetką tancerzy klasycznych, baletowych składają się z takich skojarzeń jak: piękny, szczupły, silny, zdrowy, elastyczny, lekki, co może być osiągnięte dzięki ciężkiej pracy w zakresie przygotowania fizycznego i technicznego¹². Kiedy tancerze nie dbają odpowiednio o swoje ciała, są przetrenowani, świadomie stają się bardziej kontuzjogenni – przekonani, że drobne urazy są wpisane w ich profesję¹³.

Stereotypy dotyczące tancerek są najczęściej związane z budową ciała, sylwetką. Sylwetka baletnic jest ektomorficzna, charakteryzująca się smukłym, lekkim ciałem¹⁴. Ten kształt ciała jest dziedzictwem romantycznego dziewiętnastowiecznego baletu, afirmującego drobne, kruche balerinki, które docelowo miały podkreślać lekkość fabuły. Baletnice to profesjonalistki, które na scenie nigdy nie ujawniają wysiłku niezbędnego do spełnienia wszystkich tych osiągnięć. Jest to podstępna, pozorna estetyka, ale niezwykle przyjemna dla zmysłów. Wizerunek baletnic był taki sam od stuleci i egzystował w różnych kulturach. I choć klasyczny balet nie jest już sztuką skierowaną do elit francuskich, globalizacja nie zmieniła prototypu dawnej baletnicy. Wizerunek baletnic nadal opiera się na euro-amerykańskiej sylwetce, niezbyt krągłej i chudej, z wydłużonymi i cienkimi kończynami, odpowiadającymi stereotypom europejskich romantycznych baletnic, które przypominają baśniowe księżniczki, są lekkie, pełne wdzięku, szczupłe, młode, zdeterminowane i zdyscyplinowane. Do pełnego obrazu stereotypowej tancerki można dodać takie określenia jak: lekkość, eteryczność, buty typu pointy, spódnice tutu, utrzymywanie równowagi, świetne skoki, obroty¹⁵. Jednak utożsamianie tancerzy baletowych z inklinacjami anorektycznymi jest spojrzeniem stereotypowym¹⁶. Ogromna presja na cele estetyczne i lepsze wyniki w balecie wymagają od tancerza dbania o zdrowe ciało, zdrowe odżywianie i zdrowy tryb życia. Niestety ta presja również często przekłada się na całoroczne przygotowanie, co prowadzi do przetrenowania i problemów zdrowotnych¹⁷. Biorąc pod uwagę problemy zdrowotne, wiele tancerek doświadcza zaburzeń odżywiania, starając się osiągnąć wizerunek sylfy. Głód i brak energii to oznaki słabości, ból i urazy są postrzegane jako własne ograniczenia, które należy przekraczać¹⁸.

¹¹ Joseph Mazo, *Prime movers*, wyd. 2. (Hightstown, New York: Price Book Company, 2000), 17, 162 (tłumaczenie własne).

¹² Marília Del Ponte de Assis, Daniela Alves Pereira Marques, Odilon Jose Roble, Maria do Carmo Saraiva, "Feminites and masculinities in the contemporary scene: analysis of the spectacle Caminho da Sedam by Sao Paulo's Raca Dance Company". *Movimento* 21(1) (2015): 455-456.

¹³ Anna Aalten, "Listening to the Dancer's Body", *The Sociological Review*, 55 (2007): 110, 120 (tłumaczenie własne).

¹⁴ Katia Silva Souza dos Anjos, Regia Cristina Oliveira, Marília Velardi, "A construção do corpo ideal no bale clássico: uma investigação fenomenológica", *The Brazilian Journal of Physical Education and Sport* 29 (3) (2015): 444.

¹⁵ Larissa Wollz, Julianna Cerqueira, Rita Müller, "The little baby class ballerinas: a discussion about gender through ballet", *Demetra* 11(3) (2016): 753-754 (tłumaczenie własne).

¹⁶ <https://www.barreworks.co.uk/2018/05/the-top-5-ballet-stereotypes-and-why-they-are-unfounded-by-georgina-dingle/>, dostęp: 22.08.2020 (tłumaczenie własne).

¹⁷ Yiannis Koutedakis, Thanasis Yamartus, "The dancer as a performing athlete: Physiological considerations" *Sports medicine* (Auckland, N.Z.) 34 (2004): 657 (tłumaczenie własne).

¹⁸ Aalten, „Listening to the Dancer's Body”, 122.

Badania Alice Schluger (2010) wykazały, że tancerze baletowi bardziej interesują się dietą, przejawiają więcej zachowań bulimicznych niż tancerze nowocześni¹⁹. Przygotowania są bardzo wyczerpujące, tancerzom przysługują krótkie przerwy w trakcie treningów²⁰. Pomimo tego mniej niż 5% tancerzy odnosi sukcesy na poziomie zawodowym²¹.

Przez długi czas balet kobiecy był zarezerwowany dla białych kobiet. Ikoną zmiany w amerykańskim balecie jest Misty Copeland (2015), która została ogłoszona pierwszą czarną primabaleriną w ponad 80-letniej historii *American Ballet Theater*. Przebieg kariery, perypetie życiowe, autorka przedstawiła w książce *Balerina. Życie w tańcu*. Historia Misty Copeland pokazuje również pewną metamorfozę w kwestii postrzegania tancerki. Copeland, w przeciwieństwie do wielu innych topowych tancerzy baletowych, zdekonstruowała wizerunek współczesnej baletnicy, od wykwintej, lekkiej, zwiewnej, delikatnej postaci na scenie do zawodowej sportswomenki, która dąży do zwycięstw²². Ten atletyzm to nowy wygląd tancerki. Demonstracja silnych i żmudnie napiętych mięśni nadaje inny widok tancerce. Siła, przywództwo to nowe innowacyjne trendy w kobiecym balecie²³.

Stereotypy związane z płcią i cechami osobowości tancerzy baletowych

„Seksizm jest wbudowany w tkanę klasycznego baletu, sztuki, która zawsze ubóstwiała kobiety w pointach i tutu, jednocześnie sprowadzając mężczyzn do roli partnerów, przynajmniej do czasu pojawienia się rzadkiej supergwiazdy”²⁴.

Taniec klasyczny jest obecnie typowo odbierany jako taniec raczej kobiecy, a tancerze uczestniczący w tej sztuce to głównie kobiety. Dziś to jednak mężczyźni uprawiający balet są grupą badawczo bardziej popularną pod kątem stereotypów. Generalnie stereotypy tańca są bliższe stereotypom kobiecym, ponieważ taniec jest wyrazem emocji, wskazując na takie cechy jak: uległość, zależność, emocjonalność, wrażliwość. Współczesny balet jest reprezentowany przez delikatne, sympatyczne, piękne, wdzięczne kobiety, odzwierciedlające cechy archetypowe, często utożsamiane

¹⁹ Alice Schluger, “Disordered eating attitudes and behaviors in female college dance students: Comparison of modern dance and ballet dance majors”, *North American Journal of Psychology* 12 (2010): 117 (tłumaczenie własne).

²⁰ Emily Twitchett, Manuela Angioi, Yiannis Koutedakis, Matthew Wyon, “The demands of a working day among female professional ballet dancers”, *Journal of Dance Medicine & Science: Official Publication of the International Association for Dance Medicine & Science* 14 (2010): 127-132 (tłumaczenie własne).

²¹ Alison Clabaugh, Beth Morling, “Stereotype Accuracy of Ballet and Modern Dancers”, *The Journal of Social Psychology* 144 (2004): 32 (tłumaczenie własne).

²² Misty Copeland, *Balerina. Życie w tańcu*, Warszawa: Wielka Litera, 2015.

²³ Lisa DeFrank-Cole, Renee Nicholson, “The slow-changing face of leadership in ballet: an interdisciplinary approach to analysing women’s roles”, *Leadership and the Humanities* 4 (2016): 79-81 (tłumaczenie własne).

²⁴ <https://www.houstonchronicle.com/life/article/Danseur-examines-stereotypes-of-male-ballet-1301799.php>, dostęp: 11.09.2020 (tłumaczenie własne).

z księżniczkami. Balety oparte na bajkach, nierzeczywistych światach są doceniane i rozumiane przez wiele osób, niezależnie od pochodzenia etnicznego, klasy społecznej i wieku.

Balet, taniec klasyczny jest rodzajem tańca, który jest postrzegany jako wysoce sfeminizowany. Postać kobiecej baletnicy to idealny symbol światowego baletu. „Feminizacja” gatunków tanecznych takich jak balet często prowadzi do stygmatyzacji i zastraszania mężczyzn, którzy angażują się w tę sztukę²⁵. Te negatywne reakcje na mężczyzn w świecie tańca wynikają z braku powiązania męskiego stereotypu ze stereotypami tańca. Lehikoinen (2006) stwierdził, że wysoka samoocena może być skutecznym buforem w walce z zastraszaniem. Podczas gdy niektórzy tancerze posiadają „siłę” do przeciwstawiania się nękanii, inni muszą to przetrwać na inne sposoby, potwierdzając swoją heteronormatywną męskość, poprzez pełną osiągnięć karierę i zajęcia kompatybilne z tradycyjnymi koncepcjami męskości²⁶. Ravaldi i inni. (2006) podkreślają, że w wielu różnych kulturach uważa się, że człowiek musi przejąć kontrolę nad swoim ciałem, aby uosabiać męską tożsamość, która wydaje się być racjonalna i zdyscyplinowana²⁷. Mężczy tancerze baletowi są zobowiązani do zilustrowania tego pojęcia kontroli, dostosowania się do ideału szczupłego ciała, a jednocześnie wystarczającej siły, aby podnieść partnerki i wykonywać ruchy akrobatyczne.

Ruaidhri Maguire, solista Baletu Opery Bałtyckiej w Polsce, walczy ze stereotypem, iż tancerze baletowi płci męskiej są na scenie tylko po to, aby ładnie wyglądać. Podkreśla w wywiadach, że w tańcu klasycznym dominuje prawdziwy atletyzm. Sam Ruaidhri spędza sześć dni w tygodniu na siłowni, aby nadażyć za intensywnym treningiem i pokazać, że w byciu tancerzem baletowym jest miejsce na prawdziwą siłę i prawdziwą surowość²⁸.

Od wielu dekad taniec, nie tylko balet, boryka się z problemem polegającym na tym, że stereotyp osoby uprawiającej sztukę baletu nie pasuje do stereotypu mężczyzny²⁹. Od mężczyzn oczekuje się często takich cech jak dominacja, niezależność, autorytet, siła i brak emocji, co może być antagonistyczne względem roli, która jest przypisana tancerzom baletowym. Tancerze baletowi (zamiennie określane jako baletmistrze) spotykają się m.in. z takimi stereotypami jak: kobiecy, homoseksualny, mięczak, zepsuty, wesoły, delikatny, kruchy, słaby, puszysty, maminsynek³⁰. W 2009 r. Mennesson przeprowadziła badania jakościowe, w których wykorzystwała technikę

²⁵ Doug Risner, “Bullying victimisation and social support of adolescent male dance students: an analysis of findings”, *Research in Dance Education* 15(2) (2014): 179-182 (tłumaczenie własne).

²⁶ Kai Lehikoinen, *Stepping Queerly? Discourses in Dance Education for Boys in Late 20th-Century Finland* (Oxford: Peter Lang, 2006), 242-243 (tłumaczenie własne).

²⁷ Claudia Ravaldi, Alfredo Vannacci, Enrica Bolognesi, Stefania Mancini, Carlo Faravelli, Valdo Ricca, “Gender role, eating disorder symptoms, and body image concern in ballet dancers”, *Journal of Psychosomatic Research* 61 (2006): 529-535. (tłumaczenie własne).

²⁸ <https://www.bbc.com/news/av/uk-northern-ireland-51744661>, dostęp: 22.08.2020 (tłumaczenie własne).

²⁹ Jack Migdalek, *The Embodied Performance of Gender*, vol. 43 (London, UK: Routledge), 76 (tłumaczenie własne).

³⁰ Jennifer Fischer, “Make It Maverick: Rethinking the “Make It Macho” Strategy for Men in Ballet”, *Dance Chronicle* 30 (2007): 45 (tłumaczenie własne).

wywiadu. Grupa badanych składała się z 14 profesjonalnych tancerzy jazzowych i baletowych we Francji. Badaczka odkryła, że profesjonalni tancerze jazzowi i baletowi byli zaangażowani w rekonstrukcję stygmatyzowanej tożsamości: „zniewieściałego, homoseksualnego stereotypu męskiego tancerza”. Tancerze świadomie korzystają i szukają technik tańca, które pokazywały bardziej męskie oblicze. Można to zaobserwować poprzez ruchy ciała oraz afirmowanie *stricte* męskiego stylu życia. Od tancerzy baletowych oczekuje się, że będą koncentrować się na wysokich skokach, będą potrafili wyeksponować siłę w prezentowanej technice³¹. Generalnie tancerze płci męskiej są zaangażowani w kreowanie dwóch form tożsamości płciowych. Niektórzy z nich bardzo chcą dostrzegać i promować męskie techniki tańca, inni tancerze wolą postrzegać taniec baletowy jako konglomerat cech kobiecych i męskich³².

Fisher (2007) konstatuje, że baletmistrze angażują się w strategię *make it macho*. Ta strategia pozwala artykułować męskie cechy baletu, sprawiając, że wydaje się on atletycznie męski i zdecydowanie heteroseksualny, marginalizując kobiece cechy baletu, takie jak plisowane kostiumy czy muzyka klasyczna. Tancerze baletowi w ramach tej strategii mogą szczególnie korzystać z walorów sylwetek, w mniejszym stopniu koncentrując się na aspektach technicznych i symbolicznych sztuki baletowej. Autorka sugeruje, że bardziej naturalną strategią dla mężczyzn powinno być *make it maverick*. W tej strategii tancerze powinni szukać w sobie bardziej niezależnego buntownika niż eksponować czysty atletyzm. Tancerza, który myśli i działa w sposób niezależny, często zachowując się inaczej niż oczekiwano. Związek między tancerzami baletowymi a indywidualistami (*mavericks*) jest według Fischer logiczny, jeśli poszuka się mianownika, który łączy wszystkich odważnych ludzi, którzy potrafią poradzić sobie ze stygmatyzowanym światem baletu³³.

Kolejną istotną kwestią jest reprezentatywność kobiet na artystycznych stanowiskach kierowniczych oraz poziom wynagrodzeń. Projekt *Executive & Artistic Leadership Repor 2019*, realizowany w Stanach Zjednoczonych, wskazuje, że kobiety są niedostatecznie reprezentowane na stanowiskach kierowniczych – szczególnie jako dyrektorzy artystyczni. Kobiety były lepiej reprezentowane na stanowiskach dyrektorów wykonawczych, choć nadal znacznie poniżej mężczyzn. Ponadto kobiety na stanowiskach kierowniczych zarabiają mniej od mężczyzn³⁴.

Jeżeli zwrócić uwagę na cechy osobowościowe i ich przejaw w zachowaniu, to badania przeprowadzone przez Clabaugh i Morling (2004) pokazały, iż tancerze baletowi bardziej obawiają się negatywnej oceny, osiągają wyższe wyniki w skali poznawczego domknięcia niż tancerze nowocześni³⁵. Natomiast pod względem „zadowolenia ze swojej sprawności fizycznej” nie zaobserwowano istotnych

³¹ Trenton Haltom, Meredith Worthern, “Male Ballet Dancers and Their Performances of Heteromascularity”, *Journal of College Student Development* 55 (2014): 760 (tłumaczenie własne).

³² Christine Mennesson, “Being a man in dance: Socialization modes and gender identities”, *Sport in Society* 12 (2009): 174 (tłumaczenie własne).

³³ Fischer, „Make It Maverick: Rethinking the “Make It Macho”, 456-462.

³⁴ <http://www.dancedataproject.com/wp-content/uploads/2019/02/Leadership-Report-2019.pdf>, dostęp: 22.08.2020.

³⁵ Clabaugh, Morling, „Stereotype Accuracy of Ballet and Modern Dancers”, 32.

różnic pomiędzy obiema grupami. Tancerze baletowi wydają się być grupą szczególnie wrażliwą, są emocjonalni, silnie motywowani osiągnięciami³⁶.

Metodologia badań własnych

Przeprowadzone badanie miało na celu znalezienie najczęstszych językowych skojarzeń ze słowami „balet”, „baletnica”, „baletmistrz”, które są podstawą do powstania powszechnych stereotypów.

W badaniu wzięło udział 55 osób (49 kobiet, 6 mężczyzn) w wieku od 19 do 48 lat (średni wiek 25,2 lata). Byli to studenci Akademii Pomorskiej w Słupsku, pierwszego i drugiego roku, kierunku Pedagogika i Fizjoterapia.

Dla realizacji postawionego celu zastosowano **metodę skojarzeń swobodnych**, a mianowicie metodę skojarzeń sukcesywnych, kiedy osoba badana podaje kolejno kilka powiązanych ze sobą skojarzeń słownych do podanego słowa (bodźca). W takiej formie metoda nie ma ograniczeń formalnych lub semantycznych i jest dość skuteczna w użyciu. Metoda ta pozwala na rekonstrukcję subiektywnych obrazów tworzonych w świadomości człowieka na myśl o konkretnym obiekcie oraz na ustalenie, w jaki sposób człowiek faktycznie postrzega dane pojęcie czy przedmiot.

Osoby badane były najpierw poproszone o zapisanie w ciągu 3 minut od 5 do 10 skojarzeń ze słowem „balet”, następnie od 5 do 10 skojarzeń ze słowem „baletnica”, a na koniec od 5 do 10 skojarzeń ze słowem „baletmistrz”.

W toku analizy jakościowej wszystkie podane skojarzenia tworzące tzw. **pole asocjacyjne**, zostały zebrane i uszeregowane według częstotliwości ich pojawiania się w pisemnych wypowiedziach osób badanych, poczynając od słów, które pojawiły się wielokrotnie (u wielu osób), do słów będących pojedynczą reakcją (które pojawiły się u jednej osoby). Następnie uzyskane skojarzenia zostały pogrupowane przy pomocy analizy kryterialnych cech semantycznych (patrz tabele 1-3).

Dla wizualizacji uzyskanych danych zastosowano metodę *word-cloud* (obejmująca 100 najczęstszych skojarzeń). *Word-cloud*'y powstały przy pomocy narzędzia *Word it out*³⁷ (patrz rysunki 1–3).

Wyniki badań własnych

Najpierw przeanalizowano ogólną liczbę skojarzeń. Nikt z osób badanych nie podał maksymalnej liczby 30 skojarzeń. Największa liczba skojarzeń to 27, najmniejsza – 10. Jedna osoba podała, iż nie ma żadnych skojarzeń ze słowem „baletmistrz”.

Następnie przeanalizowano skojarzenia ze słowem „balet”. Osoby badane podały ogólnie 389 skojarzeń. Na podstawie analizy kryterialnych cech semantycznych

³⁶ Frank Bakker, “Development of Personality in Dancers: a Longitudinal Study”, *Personality and Individual Differences*, 12(7) (1991): 671 (tłumaczenie własne).

³⁷ <https://worditout.com/word-cloud/create>, dostęp: 02.08.2020.

uzyskanych skojarzeń udało się wyodrębnić trzy kategorie semantyczne: 1) skojarzenia dotyczące baletu jako sztuki (razem 204); 2) skojarzenia dotyczące cech tancerzy baletowych (115); 3) skojarzenia dotyczące ubioru (70). W toku dalszej analizy w każdej z trzech wyodrębnionych kategorii połączono uzyskane skojarzenia w mniejsze semantyczne grupy według stereotypowych cech konotacyjnych. Wyniki przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Ogólna liczba skojarzeń ze słowem „balet”

Balet: składowe baletu jako sztuki	
Przykłady	Liczba skojarzeń
taniec, taniec na palcach, chodzenie na palcach, wymagający taniec, układ taneczny, ruch, zawód, wyzwolenie swoich uczuć w tańcu, zespół, klasa w tańcu, klasyka tańca	42
balerina, baleriny, baletnica, tancerka, tancerki, kobieta, kobiecość, dziewczyna/y, dziewczynka, delikatna kobieta	27
teatr, widowisko, widownia, impreza, przedstawienie, rozrywka, zabawa, publiczność, emocje, opera, opowieść, czytanie	23
sala, sala ćwiczeń, ćwiczenia, drążek, lustro, okno, pianino, fortepian, próby, gimnastyka, sport, treningi, treningi i dieta, szkoła baletowa	23
scena, występ, występ w teatrze, występ dziewczynki, występy na scenie, występy publiczne, towarzystwo	19
muzyka, muzyka klasyczna, muzyka poważna, zespół muzyczny, Czajkowski	19
sztuka, sztuka bez słów poprzez taniec, iluzja, wiatr, choreografia	15
<i>Jezioro Łabędzie</i> , łabędź	15
atmosfera, cisza, brawa, kwiaty, sława, wyciszenie, kultura	8
coś niezwykłego, coś pięknego, marzenie, księżniczki, marzenie małych dziewczynek	5
Rosja, Rosjanie	4
tancerz	4
Łącznie:	204
Balet: cechy tancerzy baletowych	
delikatność, wdzięk, subtelność, gracia, łagodność, opanowanie, spokój, wolne tempo, płynność, perfekcja, lekkość, lekkość i wolność, piękno, efektywność, zachwyty	38
anoreksja, bolące stopy, ból, krzywe stopy, wyrzeczenie, wiele wyrzeczeń, cierpienie, praca, cierpliwość, ciężka praca, trud, trudność	27
ambicja, pasja, rygor, rywalizacja, zasady, dyscyplina, dokładność, czystość, poświęcenie, powaga i skupienie, precyzja	24
wyrzeźbione ciało, szczupłe sylwetki, wyprostowana postawa, sprawność fizyczna, mięśnie, dobra postawa ciała, stopy, figury, zmysłowość, zwinność, gibkość, umiejętność, szpagat, skoki	19
wytrwałość, zaangażowanie, wysiłek, siła i wytrwałość, siła fizyczna	7
Łącznie:	115
Balet: ubiór	
balerinki, baletki, buciki/buty do baletu, pointy, ciasne buty, różowe baletki	25
biel, róż, róż i biel, róż i wstążki, tiul, pompony, kok	26

spódnica, spódniczka, tutu, spódnice tiulowe, spódniczka z tiulu	13
biały trykot, trykot, rajstopy, body	8
sukienka, różowe sukienki, strój, piękne stroje	8
Łącznie:	70
Łącznie skojarzeń dotyczące baletu	389

Źródło: badania własne.

Następnie utworzono *word-cloud* ze 100 najczęściej występującymi skojarzeniami ze słowem „balet”. Najczęściej osoby badane kojarzyły balet z tańcem, takie skojarzenie wystąpiło u 32 osób. Następnie w linii skojarzeń występują: muzyka (u 16 osób), *Jeziro Łabędzie* (u 13 osób), baletki (u 13 osób), spódnica (w różnych formach u 12 osób), sztuka (u 12 osób), scena (u 10 osób), teatr (u 9 osób), piękno (u 8 osób), baletnica (u 8 osób), ciężka praca (u 7 osób). Wyniki przedstawiono poniżej na rysunku 1:

Rysunek 1. *Word-cloud* 100 najczęściej występujących skojarzeń ze słowem „balet”

Źródło: Badania własne.

Łącząc najczęstsze skojarzenia osób nietańczących ze słowem „balet” w całość, możemy stereotypowo opisać „balet” jako taniec (nierzadko taniec klasyczny na palcach) wykonywany przy akompaniamencie muzyki klasycznej. Najczęściej jest to *Jeziro Łabędzie*. Ta sztuka kojarzy się osobom nietańczącym z delikatnym tupotem baletek i magicznym fruwaniem spódnic na scenie w teatrze. To piękno tworzone jest przez baletnice w wyniku ciężkiej pracy.

Następnie dokonano analizy skojarzeń ze słowem „baletnica”. Osoby badane podały ogólnie 331 skojarzeń. Na podstawie analizy kryterialnych cech semantycznych uzyskanych skojarzeń udało się wyodrębnić trzy kategorie semantyczne:

1) skojarzenia dotyczące cech tancerek baletowych (131); 2) skojarzenia dotyczące baletu jako sztuki (razem 105); 3) skojarzenia dotyczące ubioru (95). W toku dalszej analizy w każdej z trzech wyodrębnionych kategorii połączono uzyskane skojarzenia w mniejsze semantyczne grupy według stereotypowych cech konotacyjnych. Wyniki przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2

Ogólna liczba skojarzeń ze słowem „baletnica”

Balet: cechy tancerek baletowych	
Przykłady	Liczba skojarzeń
ambicja, dążenie do celu, wyrzeczenie, dokładność, dyscyplina, pasja, piękno, powaga, postawa, postawa ciała, precyzja, poświęcenie, rywalizacja, wytrwałość, wysiłek, siła, skupiona, skupienie, szybkość, świetność, uniesienie, wycucie, zdeterminowana, zaangażowanie, zamiłowanie, zawodowiec	45
anoreksja, ból, ból palców, chuda, chudość, cierpienie, krzywe palce u stóp, krzywe stopy, kontuzje, pokaleczone nogi, palce, połamane paznokcie, stopy, sztywność, waga, zgrabna	20
delikatna, delikatna osoba, delikatność, gracia, kobiecość, wyprostowana postawa, wyprostowana sylwetka, elegancja, figlarność, figurka, figury, filigranowa, komunikacyjna, krucha, ładna, lekka, lekkość, młodość, młoda, niewinność, opanowana, osoba szczupła, osoba z pasją, otwarta, powabna, smukłość, perfekcyjna, przygotowanie, romantyczność, wdzięk, wysoka, zapracowana, zaradna	44
dobrze rozciągnięte ciało, duży wysiłek fizyczny, elastyczność, gotowa do poświęcenia zdrowia, sprawność fizyczna, wysportowana, wysportowane ciało, giętka/wysportowana, giętkość, równowaga, wygimnastykowana, zwinność	17
uśmiech, łzy, radość, romantyzm	5
Łącznie:	131
Balet: składowe baletu jako sztuki	
kobieta, tancerka, mała dziewczynka, dziewczynka, dziewczyna, artystka, młoda/e dziewczyna/y, wrażliwa kobieta	40
balet, klasa, klasyka tańca, muzyka i taniec, piruet, ruch, taniec, taniec na palcach, stanie na palcach, podskoki, pozy baletowe, dynamika, wolny taniec	23
scena, teatr, widowisko, występ, występ na żywo, występy publiczne	11
szkoła baletowa, lustro, ćwiczenia, godziny ćwiczeń, akrobacja, gimnastyka, pomadka, makijaż	10
księżniczka, dama, łabędź, pozytywka, ptak, wolność, dobro	9
talent, sława, duma, dusza, czas	6
wyzwolenie swoich uczuć w tańcu, sens życia, marzenie, moja córka i jej marzenie	4
sztuka, zawód	2
Łącznie:	105
Balet: ubiór	
baletki, balerinki, baleriny, buty do baletu, pointy, płaskie obuwie	24
wstążki, wstążeczki, kok, włosy upięte w kok, kok na włosach, gładka fryzura, gładko upięte włosy, ciasny koczek, blond	24

ubiór, ubrana na białe, trykot, body, białe/różowe, biel, róż, różowe	15
spódnica, spódniczka, spódniczka tiulowa, tiul, tiulowa spódniczka, pofałdowana spódnica	14
sukienka, suknia, sukienka z falbanką, rozkoszna sukienka	8
rajstopy, białe rajstopy, pończochy	6
strój, strój baletnicy, piękne stroje	4
Łącznie:	95
Łącznie skojarzenia dotyczące baletnicy	331

Źródło: Badania własne.

Kolejnym etapem było utworzenie *word-cloud* ze 100 najczęściej występującymi skojarzeniami ze słowem „baletnica”. Naturalnie osoby badane najczęściej kojarzyły baletnicę z kobietą, takie skojarzenie wystąpiło u 19 osób. Następnie w linii skojarzeń występują: baletki (u 16 osób), taniec (u 11 osób), spódnica (w różnych formach u 11 osób), kok (w różnych formach u 11 osób), tancerka (u 9 osób), róż (w różnych formach u 7 osób), szczupła (w różnych formach u 7 osób), dziewczynka (w różnych formach u 7 osób), delikatność (w różnych formach u 6 osób), piękno (u 5 osób). Wyniki przedstawiono na rysunku 2.

Rysunek 2. *Word-cloud* 100 najczęściej występujących skojarzeń ze słowem „baletnica”

Źródło: Badania własne.

Łącząc najczęstsze skojarzenia osób nietańczących ze słowem „baletnica” w całość można stereotypowo opisać „baletnicę” jako kobietę w baletkach wykonującą taniec. Tancerka ta najczęściej ma włosy uczesane w kok oraz ubrana jest w tiulową spódniczkę w kolorze różu. Co więcej, tancerka jest bardzo młodą osobą, prawie dziewczynką, szczupłą i delikatną, tworzącą piękno na scenie.

W następnym etapie badania przeanalizowano skojarzenia osób nietańczących ze słowem „baletmistrz”. Osoby badane podały ogólnie 285 skojarzeń. Na podstawie analizy kryterialnych cech semantycznych uzyskanych skojarzeń udało się wyodrębnić trzy kategorie semantyczne: 1) skojarzenia dotyczące cech tancerzy baletowych (157); 2) skojarzenia dotyczące baletu jako sztuki (razem 94); 3) skojarzenia dotyczące ubioru (34). W toku dalszej analizy w każdej z trzech wyodrębnionych kategorii połączono uzyskane skojarzenia w mniejsze semantyczne grupy według stereotypowych cech konotacyjnych. Wyniki przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3

Ogólna liczba skojarzeń ze słowem „baletmistrz”

Balet: cechy tancerzy baletowych	
Przykłady	Liczba skojarzeń
ciężka praca, determinacja, dokładność, dyscyplina, energia, energiczny, silny, siła, kompetencja, komunikacyjny, mądrze, męski, mięśnie, odwaga, opanowany, pedantyczność, precyzja, rytmiczność, solidność, sprawność, surowość, sztywność, szybkość, umięśnione/wyćwiczone ciało, umięśniony, wysportowana sylwetka, wysportowane ciało, wysportowany, wysportowany artysta, wytrwałość zaangażowanie, zamknięcie, zawodowiec, zdecydowana postawa, zmęczenie	64
czułość, dający wsparcie, delikatność, delikatny mężczyzna, delikatny taniec, elegancja, emocje, fantazja, finezja, inność, gracja, giętkość, kreatywny, lekkość, muzykalność, obiekt westchnień, pięknie tańczy, troskliwy, piękny, pomocny, uroda, urokliwy, wrażliwość, wrażliwy, wyjątkowość, zadbany, rzadkość, zmysłowość, zwinnność	40
aktorstwo, artystyczna dusza, najwyższy autorytet, niepowtarzalność, pasja, pasja do tańca, pewność siebie, poczucie własnej wartości, pasja, pasja do tańca, poświęcenie, powaga, poważny, profesjonalista, spełnianie się, upór, wolność i wdzięk, wyznacza kierunek, zdrowie	27
chudy, osoba szczupła, smukła sylwetka, smukły mężczyzna, szczupła sylwetka, szczupły, szczupły mężczyzna, stopy, szerokie barki, wyprostowana postawa, wysilek, wysoki, wysoki mężczyzna, wysportowana sylwetka, wysportowane ciało, wysportowany, wysportowany artysta, wzrost	22
zniewieścianość, lalusz, narcyz, rodzynek	4
Łącznie:	157
Balet: składowe baletu jako sztuki	
mężczyzna, akrobata, artysta, balet, choreografia, figury, fundament, muzyka, reżyser, ruch, ruchy, taniec, tancerz, tancerz baletowy, taniec, taniec na palcach, trzymanie partnerki, współpraca	52
autorytet, gimnastyka, godziny ćwiczeń, klasa, lekcja tańca, lustro, nauczyciel, parkiet, partner, sala, surowy mistrz, trener, zegarek	17
scena, światło, teatr, widzowie, występ, występ na scenie, występy publiczne, reflektory, straty i zyski	16
sztuka, talent	4
róża, pogoń za marzeniami	2

uśmiech, radość	2
Rosjanin	1
Łącznie:	94
Balet: ubiór	
czarna koszula, biały/czarny strój, czarne ubranie, czarny trykot, czerń, dopasowane stroje, garnitur, smoking, stroje sceniczne, ubiór, ubrania na biał	14
dresy, czarne spodnie, czerń, legginsy, rajstopy, spodnie, trykot, trykoty	14
baletki, baleriny, mokasyny	6
Łącznie:	34
Łącznie skojarzenia dotyczące baletmistrza:	285

Źródło: Badania własne.

Word-cloud ze 100 najczęściej występującymi skojarzeniami ze słowem „baletmistrz” przedstawiony jest poniżej. Najczęściej osoby badane kojarzyły baletmistrza z mężczyzną, takie skojarzenie wystąpiło u 21 osób. Następnie w linii skojarzeń występują: taniec (u 12 osób), siła (w różnych formach u 10 osób), tancerz (u 8 osób), trykot (u 7 osób), szczupły (w różnych formach u 6 osób), wysportowany (u 6 osób), wysoki (u 4 osób), lekkość (u 4 osób), ciężka praca (u 4 osób), teatr (u 4 osób), pasja (u 4 osób). Wyniki przedstawiono na rysunku 3.

Rysunek 3. *Word-cloud* 100 najczęściej występujących skojarzeniami ze słowem „baletmistrz”

Źródło: Badania własne.

Łącząc najczęstsze skojarzenia osób nietańczących ze słowem „baletmistrz” w całość możemy stereotypowo opisać „baletmistrza” jako mężczyznę wykonującego taniec. Tancerz najczęściej jest ubrany w trykot, jest osobą szczupłą, wysportowaną

i wysoką. Spotkać go możemy w teatrze, gdzie realizuje swoją pasję. Baletmistrz jest nastawiony na codzienną ciężką pracę, dzięki której może eksponować lekkość w tańcu.

Dyskusja

Uzyskane w toku analizy semantycznej wyniki badań wskazują, że balet jest terminem podatnym na stereotypy, które w większości pozwalają zbudować spójne wizerunki tancerki baletowej, baletmistrza oraz samej sztuki baletu. Balet kojarzy się przede wszystkim z tańcem, muzyką, rozumianymi jako wyrafinowana sztuka, którą można obejrzeć w teatrze. Sztuką, której towarzyszy przede wszystkim muzyka klasyczna. Cechy tancerzy baletowych pojawiają się częściej niż ubiór.

Balet jest sztuką, która jest tworzona przez ludzi szczególnie utalentowanych, poruszających się z gracją, lekkością, pełnych wdzięku, pracowitych, zadbanych, szczupłych, zdolnych do poświęceń. Rezultaty badań wskazują, że balet kojarzy się z perfekcjonizmem, precyzją, elitaryzmem. Sztuką zarezerwowaną dla jednostek. Badani nie dostrzegają nie tylko sportowego aspektu baletu, ale również nie utożsamiają go z szeroko pojętą aktywnością ruchową, którą można uprawiać hobbystycznie. Tutaj w cenie jest doskonałość, do czego predysponowani są nieliczni. Balet to sztuka zarezerwowana dla ludzi młodych, ponadprzeciętnie sprawnych, w pełni oddanych tej profesji. Warto też odnotować, że współcześnie balet kojarzy się przede wszystkim ze szkołą rosyjską. Skojarzenie wydaje się naturalne w zestawieniu ze wspomnianymi innymi skojarzeniami nawiązującymi do choreografii *Jeziora Łabędziego* Piotra Czajkowskiego.

W odpowiedziach badanych na temat tancerek baletowych dominują skojarzenia związane z cechami tancerek. Tancerki są przede wszystkim silnie skoncentrowane na realizacji celów, ambitne, dokładne, zdyscyplinowane. Powyższe cechy współgrają z podobną częstotliwością z ogólną prezencją sceniczną: delikatność, gracja, kobiecość, elegancja, figlarność. Z jednej strony etos tancerki baletowej jako pięknej i pełnej wdzięku księżniczki jest nadal silnie zakorzeniony, a z drugiej, w mniejszym stopniu dostrzega się też „ciemne” strony zawodu. Baletnica w opinii osób badanych to perfekcjonistka, w pełni podporządkowana rygorowi tańca klasycznego, funkcjonująca w dietetycznym reżimie, narażona na kontuzje, świadoma konieczności odczuwania bólu podczas treningów, nauki kolejnych trudnych układów choreograficznych.

W odpowiedziach badanych na temat trzeciej grupy, baletmistrzów, dostrzega się konieczność zachowania proporcji pomiędzy precyzją, wytrzymałością a muzykalnością, wrażliwością, subtelnością. Jest to szczególnie obserwowane u baletmistrzów, którzy oprócz typowo artystycznych cech, powinni być również silni. Kilka skojarzeń: „zniewieściałość”, „laluś”, „narcyz”, „rodzynek” nawiązywało do zagadnienia opisywanego we wstępie teoretycznym, tj. „feminizacji” baletu, prowadzącego do stygmatyzacji mężczyzn, jednak są to nieliczne odpowiedzi. Odpowiedzi badanych są zróżnicowane, z podobną, wysoką częstotliwością pojawiają się określenia budujące dwie kategorie semantyczne: silny/umięśniony/sprawny *versus* niezależny. Pierwsza kategoria nawiązuje do wizerunku *make it macho*, w którym eksponuje się typowo

męskie cechy, marginalizując kobiece cechy baletu, druga odnosi się do *make it maverick*, którego domeną są „wyjątkowość”, „kreatywność”³⁸. Odpowiedzi badanych sugerują, że oba wizerunki są wyraźnie dostrzegane. Badani zgodnie zaznaczają, że baletmistrz powinien być z natury wysoki. Baletmistrzowie to również specjaliści, którzy są bardzo zaangażowani w swój zawód. Świat tańca uczy tancerzy, że mogą przezwyciężyć każdy problem poprzez ciężką pracę. Ta wiara sprawia, że tancerze wyróżniają się z tłumu, ponieważ wielu z nich jest gotowych maksymalnie wykorzystać swoją energię, aby osiągnąć cel³⁹. Zmęczenie, wytrwałość, poświęcenie to skojarzenia, które współgrają z jego wizerunkiem. Jednak w przypadku mężczyzn nie dostrzega się przykrych konsekwencji związanych z dążeniem do perfekcjonizmu, czyli bólu, cierpienia, problemu kontuzjogenności, które pojawiły się u tancerek baletowych.

W skojarzeniach dotyczących tancerza baletowego pojawia się termin „sztywność”. Można to rozumieć jako przekonanie, że baletmistrzowie są nadmiernie poważni, skoncentrowani na każdym detalu choreograficznym, pozbawieni dystansu do samych siebie. W kręgach baletowych podkreśla się, że takie skojarzenie jest stygmatyzujące. Wykonawcy tej sztuki to ludzie otwarci, potrafiący się integrować, a podczas treningów panuje często serdeczna i życzliwa atmosfera⁴⁰. Respondenci sztukę baletową częściej utożsamiają z kobietami niż mężczyznami. Badacze zagraniczni podkreślają, że taniec, a w szczególności balet, uważa się za kobiecą aktywność, a zaangażowanie mężczyzn w tę profesję to ryzyko związane z koniecznością radzenia sobie z licznymi stereotypami⁴¹.

Stereotypowe spojrzenie na balet, przede wszystkim samych tancerzy, jest często nieadekwatne do rzeczywistości. Portale dziennikarskie przedstawiają perspektywę samych tancerzy, którzy się zastanawiają, dlaczego w odbiorze społecznym ich tożsamość płciowa powinna decydować o sposobie tańca. Kobiety mogą skakać wyżej i wykonywać więcej obrotów niż kiedykolwiek wcześniej czy prezentować umiejętności tradycyjnie kojarzone z baletmistrzami. Z kolei mężczyźni w swoich treningach koncentrują się na wzmacnianiu takich cech jak: elastyczność i finezja, które od dawna są standardem dla tancerek. Klasy baletowe są coraz częściej mieszane, trening siłowy u tancerek pojawił się około 20 lat temu⁴². Permanentna dyskusja na temat roli płci w balecie skłania artystów do ponownego przemyślenia tego, co mogą zrobić ze swoim ciałem na własnych warunkach.

Postrzeganie baletu w klasycznie stereotypowy sposób nie uatrakcyjnia, nie zachęca zwłaszcza młodych pokoleń do zainteresowania się tą sztuką. Świat muzyki popularnej, świat sportu, tzw. *mainstream*, rzadko i nieśmiało współpracują z baletem, co determinuje jego niedookreślony status na pograniczu sportu, sztuki, tańca, muzyki.

³⁸ Fischer, „Make It Maverick: Rethinking the “Make It Macho” 45-66.

³⁹ Maria Aleksandrovich, „Balet: zdolności – sukces – osobowość”, *Czasopismo Pedagogiczne* 1-2 (2014): 382-402.

⁴⁰ <https://whitepointshoes.pl/balet/5-najglupszych-rzeczy-jakie-slyszalam-o-balecie/>, dostęp: 22.08.2020.

⁴¹ Jennifer Fischer, Anthony Shay, *When Men Dance: Choreographing Masculinities Across Borders* (USA: OUP, 2009): 432 (tłumaczenie własne).

⁴² <https://www.nytimes.com/2019/01/25/arts/the-place-to-challenge-ballets-gender-stereotypes-in-daily-class.htm>, dostęp: 22.08.2020 (tłumaczenie własne).

Podsumowanie

Reasumując wyniki badań, możemy wnioskować, iż **balet kojarzy się** osobom nie-
tańczącym ze sztuką, owianą mgiełką tajemnicy, budzącą podziw, ciekawość. Upra-
wiany jest przez jednostki utalentowane, pracowite, gotowe do poświęceń. Z punktu
widzenia wykonawców tej profesji balet jest sztuką *stricte* elitarną.

Tancerki baletowe są postrzegane jako księżniczki, pełne wdzięku, subtelne,
poruszające się z gracją i lekkością. Przy okazji są pracowite, ambitne, dokładne.
Baletki, kok, spódnica to dominujące elementy wizerunku scenicznego. Tancerki ba-
letowe są świadome ryzyka kontuzji, gotowe do poświęceń oraz przestrzegają zaleceń
dietetycznych.

Natomiast **baletmistrze** zostali opisani jako specjaliści, którzy łączą wrażliwość,
subtelność z precyzją, wytrzymałością. Ciężka praca i dyscyplina są gwarantem suk-
cesu. Część odbiorców postrzega baletmistrzów jako umięśnionych atletów, inni wolą
zwracać uwagę na ich kreatywność, wyjątkowość, niezależność. Sfeminizowany wi-
zerunek baletmistrzów jest rzadko dostrzegany.

Otrzymane wyniki pokazują, że balet oraz wykonawcy tej sztuki są postrzegani
stereotypowo. Temat badawczy jest nadal niszowy i eksplorowany zostanie w przy-
szłości na większej grupie badanych, z bardziej zaawansowaną analizą jakościową.

Bibliografia:

- Aalten, Anna. "Listening to the Dancer's Body". *The Sociological Review* 55 (2007): 109-125.
- Aleksandrovich, Maria. „Balet: zdolności – sukces – osobowość”. *Czasopismo Pedagogiczne* 1-2 (2014): 382-402.
- Anjos, Katia Silva Souza dos. Oliveria, Regia Cristina. Velardi, Marilia. “A construção do corpo ideal no bale clássico: uma investigação fenomenológica”. *The Brazilian Journal of Physical Education and Sport* 29(3) (2015): 439-452.
- Bakker, Frank C. “Development of Personality in Dancers: a Longitudinal Study”. *Personality and Individual Differences* 12(7) (1991): 671-681.
- Bartmiński, Jerzy. „Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem - na przykładzie stereotypu «matki»”. W *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński. T. 12, 63-83. Wrocław: Język a Kultura, 1998.
- Clabaugh, Alison. Morling, Beth. “Stereotype Accuracy of Ballet and Modern Dancers”. *The Journal of Social Psychology*, 144 (2004): 31-48.
- Copeland, Misty. *Balerina. Życie w tańcu*. Warszawa: Wielka Litera, 2015.
- DeFrank-Cole, Lisa. Nicholson, Renee. “The slow-changing face of leadership in ballet: an interdisciplinary approach to analysing women's roles”. *Leadership and the Humanities* 4 (2016): 73-91.
- Del Ponte de Assis, Marilia. Marques, Danieli Alves Pereira. Roble, Odilon Jose. Do Carmo Saraiva, Mari. “Feminites and masculinities in the contemporary scene: analysis of the spectacle Caminho da Sedam by Sao Paulo's Raca Dance Company”. *Movimento* 21(1) (2015): 449-461.

- Fisher, Jennifer. "Make It Maverick: Rethinking the "Make It Macho" Strategy for Men in Ballet". *Dance Chronicle* 30 (2007): 45-66.
- Fisher, Jennifer. Shay, Anthony. *When Men Dance: Choreographing Masculinities Across Borders*. USA: OUP, 2009.
- Haltom, Trenton. Worthen, Meredith. "Male Ballet Dancers and Their Performances of Heteromascularity". *Journal of College Student Development* 55 (2014): 757-778.
- Hamilton, Linda. Robson, Bonnie. "Performing Arts Consultation: Developing Expertise in This Domain". *Professional Psychology: Research and Practice* 37 (2006): 254-259.
- Koutedakis, Yiannis. Jamurtas, Thanasis. "The dancer as a performing athlete: Physiological considerations". *Sports Medicine* (Auckland, N.Z.) 34 (2004): 651-661.
- Lehikoinen, Kai. *Stepping Queerly? Discourses in Dance Education for Boys in Late 20th-Century Finland*. Oxford: Peter Lang, 2006.
- Łukaszewski, Wiesław. Weigl, Barbara. „Stereotyp stereotypu czy prywatna koncepcja natury ludzkiej” W *Stereotypy i uprzedzenia z perspektywy interdyscyplinarnej*, red. Mirosława Kofta, Aleksandra Jasińska-Kania, 44-66. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2001.
- Markiewicz, Alicja. *Twórcze wykorzystanie stereotypu a językowa wizja świata*, http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/27550/231-239%20Alicja%20Markiewicz_Tworcze%20wykorzystanie%20stereotypu.pdf?sequence=1&isAllowed=y, dostęp: 14.10.2020.
- Mazo, Joseph. *Prime movers*. wyd. 2. Hightstown, New York: Price Book Company, 2000.
- Mennesson, Christine. "Being a man in dance: Socialization modes and gender identities". *Sport in Society*, 12 (2009): 174-195.
- Migdalek, Jack. *The Embodied Performance of Gender*. Vol. 43. London: Routledge, 2015.
- Putnam, Hilary. *Wiele twarzy realizmu i inne eseje*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.
- Ravaldi, Claudia. Vannacci, Alfredo. Bolognesi, Enrica. Mancini, Stefania. Faravelli, Carlo. Ricca, Valdo. "Gender role, eating disorder symptoms, and body image concern in ballet dancers". *Journal of Psychosomatic Research* 61 (2006): 529-535.
- Risner, Doug. "Bullying victimisation and social support of adolescent male dance students: an analysis of findings". *Research in Dance Education* 15(2) (2014): 179-182.
- Schluger, Alice E. "Disordered eating attitudes and behaviors in female college dance students: Comparison of modern dance and ballet dance majors". *North American Journal of Psychology* 12 (2010): 117-128.
- Sławecka, Monika. *Balet, który niszczy. Traumatyczne historie ze szkół baletowych*. Bielsko-Biała: Wydawnictwo Pascal, 2019.
- Twitchett, Emily. Angioi, Manuela. Koutedakis, Yiannis. Wyon, Matthew. "The demands of a working day among female professional ballet dancers". *Journal of Dance Medicine & Science: Official Publication of the International Association for Dance Medicine & Science* 14 (2010): 127-132.
- Weigl, Barbara. „Stereotypy i uprzedzenia” W *Psychologia. Podręcznik akademicki*, red. Jan Strelau. T. 3, 205-224. Gdańsk: GWP, 2000.
- Wojciszke, Bogdan. *Procesy oceniania ludzi*. Poznań: Wydawnictwo Nakom, 1991.
- Wollz, Larissa. Cerqueira, Julianna. Müller, Rita. "The little baby class ballerinas: a discussion bout gender through ballet". *Demetra* 11(3) (2016): 745-762.

Strony internetowe

<https://worditout.com/word-cloud/create>, dostęp: 02.08.2020.

<http://www.dancedataproject.com/wp-content/uploads/2019/02/Leadership-Report-2019.pdf>,
dostęp: 22.08.2020.

<https://kultura.trojmiasto.pl/Balet-od-kulis-czyli-co-balerina-nosi-w-torbie-n109863.html>, do-
stęp: 22.08.2020.

<https://whitepointeshoes.pl/balet/5-najglupszych-rzeczy-jakie-slyszalam-o-balecie/>, dostęp:
22.08.2020.

<https://www.barreworks.co.uk/2018/05/the-top-5-ballet-stereotypes-and-why-they-are-unfounded-by-georgina-dingle/>, dostęp: 22.08.2020.

<https://www.nytimes.com/2019/01/25/arts/the-place-to-challenge-ballets-gender-stereotypes-in-daily-class.html>, dostęp: 22.08.2020.

<https://www.bbc.com/news/av/uk-northern-ireland-51744661>, dostęp: 22.08.2020.

<https://e-teatr.pl/kieslowskiego-krotki-film-o-czasie-a22733>, dostęp: 10.09.2020.

<https://www.houstonchronicle.com/life/article/Danseur-examines-stereotypes-of-male-ballet-13017999.php>, dostęp: 11.09.2020.